

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

(ETA JOURNAL)

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

Yıl: 7, Cilt: 7, Sayı: 12, Ocak 2025, s. 34-44.

Yusuf BUDAK*

**III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE
TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH**

34

ÖZET

Selâhaddîn Eyyübî'nin Hittîn savaşı (1187) ile Haçlıların elinden Kudüs'ü geri alması hadisesi Avrupa'da geniş bir yankı uyandırdı. Bu nedenle Avrupa'da Kudüs'ü geri almanın yolları düşünüldü ve bir Haçlı birliğinin oluşturulması fikri ortaya çıktı. Ancak bu anlamda ilk ciddi girişimi Alman İmparatoru Frederick Barbarossa gerçekleştirecektir. Bu sebeple gerekli hazırlıkları yapan Alman İmparatoru yeterli sayıda kuvvetle beraber Kudüs'e doğru hareket edecektir. Alman Haçlı birliği Bizans sınırlarına kadar gelmiş ve kışı Edirne'de geçirmeyi planlamıştı. Ancak Haçlı birliklerinin birtakım yağma faaliyeti bahsi geçen planın akamete uğramasına neden oldu. Bizans İmparatoru II. Isaakios Angelos'ta Alman Haçlı birliğinin Balkanlar da yaptığı yağma faaliyetleri nedeniyle İstanbul'dan geçmesine izin vermeyecektir. Bu nedenle Alman Haçlı birliği Yunanistan topraklarından geçip Çanakkale Boğazı'nı kullanarak Anadolu'ya girmiştir. Yaşanan bu gelişmelerden bağımsız olarak Anadolu'da Sultan II. Kılıç Arslan'ın çocukları arasında taht kavgaları başlamış ve Konya'da

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi/Tarih Ana Bilim Dalı/Ortaçağ Bilim Dalı, ysfbudak07@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5202-3509.

* Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

* Araştırma makalesi.

* Makale geliş: 20.11.2024 - Makale kabul: 29.01.2025.

* Makale Atıf Bilgisi: Makale Atıf Bilgisi: Budak, Y. (2025). III. Haçlı Seferi'nin Gölgesinde Türkiye Selçuklu Devleti'nde Taht Mücadelesi: II. Kılıç Arslan ve Oğlu Kutbeddîn Melikşâh, *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (Etajournal)*. 7 (12), 34-44.

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

Sultan'ın oğlu Kutbeddîn Melikşâh babasını baskı altına alarak tahtı ele geçirmiş vaziyetteydi. Çünkü babasını yanında adeta bir esir olarak bulunduruyordu. II. Kılıç Arslan ile Barbarossa'nın eskilere dayanan bir dostluğu olsa da yönetim doğrudan II. Kılıç Arslan'ın himayesinde olmadığı için Anadolu'ya gelen Haçlı birliği ile savaşılmış ve mağlup olunmuştur. Neyse ki yine II. Kılıç Arslan'ın araya girmesi, savaşın suçunu oğlu Melikşâh'a atması olayın daha da büyümesini engellemiştir. Barbarossa yoluna devam ederek güneye gidecek bilinmeyen bir sebepten dolayı Silifke Gölü'ne giren Alman İmparatoru boğularak ölecektir. Böylece III. Haçlı Seferi'nin Anadolu ayağı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: III. Haçlı Seferi, II. Kılıç Arslan, Kutbeddîn Melikşâh, Selâhaddîn Eyyübî, Frederick Barbarossa.

THE STRUGGLE FOR THE THRONE IN THE SELJUK STATE OF TURKEY IN THE SHADOW OF THE THIRD CRUSADE: KILIDJ ARSLAN II and HIS SON KUTB AL-DİN MALIKSHAH

Saladin Ayyübî's recapture of Jerusalem from the Crusaders in the Battle of Hittîn (1187) had a wide repercussion in Europe. For this reason, the ways to take back Jerusalem were considered in Europe and the idea of forming a Crusader union emerged. However, the German Emperor Frederick Barbarossa would make the first serious attempt in this sense. For this reason, the German Emperor, who made the necessary preparations, would move towards Jerusalem with a sufficient number of forces. The German Crusader troops reached the Byzantine borders and planned to spend the winter in Adrianople. However, some looting activities of the Crusader troops caused the aforementioned plan to fail. Byzantine Emperor Isaacos Angelos II would not allow the German Crusaders to pass through Constantinople due to their plundering activities in the Balkans. For this reason, the German Crusaders passed through the territory of Greece and entered Anatolia by using the Dardanelles. Independently of these developments, throne fights started among the children of Sultan Kılıdj Arslan II in Anatolia and in Konya, the Sultan's son Kutb al-dîn Malikshâh put his father under pressure and seized the throne. Because he kept his father as a prisoner with him. Although Kılıdj Arslan II and Barbarossa had a long-standing friendship, since the government was not directly under the patronage of Kılıdj Arslan II, the Crusader troops who came to Anatolia were fought and defeated. Fortunately, the intervention of Kılıdj Arslan II, who blamed the war on his son Malikshâh, prevented the incident from escalating further. Barbarossa continued on his way to the south and the German Emperor, who entered Lake Silifke for an unknown reason, drowned and died. Thus, the Anatolian leg of the Third Crusade ended in failure.

Keywords: Third Crusade, Kılıdj Arslan II, Kutb al-dîn Malikshâh, Saladin Ayyübî, Frederick Barbarossa.

GİRİŞ

Selâhaddîn Eyyübî'nin Hittîn savaşı (1187) ile Kudüs'ü ele geçirmesi hadisesi dünyanın pek çok yerinde büyük bir yankı uyandırmıştı. Bu gelişmelerden doğal olarak en çok etkilenen Avrupa oldu. Bu hadise karşısında Avrupa da bir Haçlı ruhu doğmuştur. Bu sebeple Haçlı birliği fikri ortaya çıkmış ve bu Haçlı birliğine Alman İmparatoru Frederick Barbarossa liderlik yapmıştır. Bu minval üzere Haçlı birliğini tesis eden Barbarossa Anadolu'ya hareket ederek III. Haçlı Seferi'ni pratiğe dökmüştür. Alman İmparatoru, 1189 yılında büyük bir orduyla beraber

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

Kudüs'e doğru hareket etmiş ve Bizans İmparatorluğu ile arasındaki bazı problemlerden dolayı Anadolu'ya Çanakkale boğazı üzerinden geçmek zorunda kalmıştır.¹

Üç din açısından çok kıymetli bir yeri olan Kudüs'ün sembolik önemi çok fazlaydı. Bu sebeple gerçekleşen savaşlar dinî kavramlar ile açıklanmıştır. Nitekim Haçlı Seferi denmesinin temel sebebi budur. Selâhaddîn Eyyûbî'nin Kudüs'ü ele geçirmesi büyük bir ses getirmiştir.² Avrupa'da bu gelişmelere karşı bir refleks olarak Haçlı Seferi gerçekleştirme planları gerçekleştirildi. Hem Kudüs'te hem de Avrupa da bu gelişmeler olurken Anadolu'da Sultan II. Kılıç Arslan Selçuklu tahtında bulunuyordu. Fakat II. Kılıç Arslan'ın, yaşının ileri olması ve çocukları arasında ülkeyi idari anlamda taksim etmiş olması Sultan'ı zor durumda bırakmıştır.³ Sultan daha hayattayken çocuklarının taht kavgalarına şahit olacak ve bu anlamda çocuklarının yanında adeta bir esir konumunda varlığını sürdürecektir. Bu sebeple Sultan'ın en büyük oğlu Kutbeddîn Melikşâh, babasını yanında tutarak ve aynı zamanda baskı altına alarak hâkimiyet tesis etmiştir. Melikşâh'ın iktidar mücadelesindeki bu başarısında Türkmen guruplarının etkisi olduğu düşünülmektedir.⁴

II. Kılıç Arslan'ın Alman İmparatoru Barbarossa ile geçmişe dayanan bir dostlukları vardı. Alman İmparatoru gerçekleştireceği bu seferde daha çok bu ikili ilişkilere de güveniyordu. Ancak Anadolu'dan geçişin kolay olmayacağını kısmen de öngörebiliyordu. Bu sebeple ona göre hazırlık yapmaktan geri durmamıştır. Nitekim kendisine elçiler gönderen Melikşâh'ın barış yanlısı bir tavır sergilemesi onun gerçek niyetini göstermemektedir. Barbarossa, Anadolu topraklarına adım atar atmaz Selçuklu saldırılarına maruz kalmıştır. II. Kılıç Arslan, Konya önlerine kadar gelen Alman İmparatoru Barbarossa'ya karşı mağlup olmuştur.⁵ Barbarossa ile görüşen II. Kılıç Arslan eskiye dayanan dostluğunu da kullanarak ülke hâkimiyetinin kendisinde olmadığı ve oğlu Melikşâh'ın kendisini alıkoyduğu ve kendisine söz geçiremediğini söyleyerek anlaşmanın yolunu aramıştır. Alman İmparatoru ise kendileri ile savaşmak istemediğini ve amacının Kudüs'e doğru gitmek olduğunu belirtir. Böylece Alman İmparatoru ve Sultan arasında anlaşma sağlandı.⁶ Barbarossa gerekli hazırlıkları tamamlayarak yoluna devam etti. Fakat Alman İmparatoru Silifke Gölü yakınlarına geldikleri vakit suya girmiş ve girdiği gölde boğularak hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu gelişme karşısında III. Haçlı Seferi akamete uğramıştır.⁷

¹ Işın Demirkent, "Haçlılar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, TDV Yayını İstanbul 1996, s. 527; Mehmet Ergan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 151.

² *Simbat Vekayinâmesi (951-1134)*, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, (Türk Tarih Kurumu'nda Basılmamış nüsha), s. 63.

³ Hasan b. Abdülmü'min el-Höyî, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, Haz. Cevdet Yakupoğlu, Namiq Musalı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 77; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, 54.

⁴ Ebü'l-Ferec Gregory (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi, II*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 454; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev. Erol Üyepazarıcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 56.

⁵ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ana Yayınları, Ankara 1980, 137.

⁶ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, III*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 12-13; Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", *Bellekten*, C LXV, S 243, Ankara 2001, s. 581.

⁷ Şihabeddîn b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, (Çev. ve Not. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 314-315; Stephen Batchelor, *Orta Çağ Tarihi*, (Çev. Murat Çınar Büyükkakça), Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 212.

Selâhaddîn Eyyûbî'nin Hittîn Savaşı (1187) ve Kudüs'ün Fethi Sonrası Avrupa'da Oluşan Durum

Müslümanlar tarafından Kudüs şehrinin Hittîn Savaşı (1187) ile ele geçirilmesi Avrupa'nın tüm dikkatini doğuya yöneltmesine neden olduğunu görüyoruz. Kutsal Kudüs şehrinin, Selâhaddîn Eyyûbî tarafından ele geçirilmesi Avrupa'da öyle bir yankı uyandırmıştı ki papa III. Urbanus bu haberler dolayısıyla kahrından ölmüştür. Papa III. Urbanus'un ölümünden sonra VIII. Gregorius başa geçerek bir bildiri yayınlayacak ve bütün Batı Hristiyanlarını bir Haçlı Seferi'ni gerçekleştirmesi amacıyla çağrıda bulunacaktır. Fakat iki ay sonra kendisi de ölünce yerine III. Clemens, papa seçilecek ve ancak o zaman papa, Alman İmparatoru Barbarossa ile temasa geçti. Kudüs'ün durumunun el değiştirmesi Avrupa'daki Hristiyanları harekete geçirmiş ve bahsi geçen savaşın rövanşını almak için birtakım arayışlara girilmiştir. Avrupalılar bu tarihi hezimetin rövanşını almak amacıyla hareket etmiş ve bu anlamda ilk ciddi adımı Alman İmparatoru Barbarossa atmıştır. 1189 yılında Barbarossa büyük bir ordu hazırlayarak Kudüs'e doğru hareket etmiştir.⁸ Bütün yaşanan bu gelişmeler ile beraber Haçlıların savaşın gerçekleşeceği Kudüs'e doğru hareket ederken kullanacakları güzergâh Anadolu'dan geçiyordu. Bu sebeple hem Kudüs hem de Avrupa'da cereyan eden olaylar Anadolu'da hüküm süren Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan ve ülkesini doğrudan etkiliyordu. Nitekim Alman İmparatoru Barbarossa savaşın güzergâhı olarak Balkanlardan Çanakale'ye oradan da Anadolu'ya geçerek Kudüs'e doğru hareket etme niyetindedir.⁹

III. Haçlı Seferi Öncesi Diplomatik İlişkiler

Selâhaddîn Eyyûbî'nin Kudüs'ü ele geçirmesi dünyanın pek çok yerinde büyük bir yankı uyandırdı. Bu nedenle Bizans İmparatoru, Selâhaddîn Eyyûbî'nin Haçlılara karşı elde ettiği zaferi kutlamış ve karşılıklı hediyeleşmeler olmuştu.¹⁰ Aynı zamanda 1189 yılında Selâhaddîn Eyyûbî ile Bizans İmparatoru arasında gerçekleşen anlaşmaya göre İstanbul'da câmide okunacak hutbelerin Selâhaddîn Eyyûbî adına okunması kararlaştırılmış ve mezkûr şehirde bulunan Müslümanların onun himayesinde olması anlaşma metninde yerini almıştır. Keza benzer ayrıcalıklar da Bizans İmparatorluğu için geçerli olacaktır. Müslümanların eline geçen Kudüs'te bulunan kiliseler Bizans İmparatorluğuna ve aynı zamanda Ortodoks mezhebine bağlı din adamlarına verilmesi belirtilmiştir. Öte yandan ortak düşman olan Haçlılar ve Selçuklulara karşı birlikte hareket edilmesi kararlaştırıldı. İstanbul'da bulunan câmide inkıtaya uğramış hutbenin Müslüman tüccarlar vasıtasıyla ve onların katılımıyla okundu.¹¹ Bizans İmparatoru II. Isaakios Angelos III. Haçlı Seferi sırasında hem Selçuklularla temas halinde görüşmeler yapıyor hem de düşman ilan edilen Selâhaddîn Eyyûbî ile gizliden gizliye görüşüyordu. Bu gelişmelere bakılacak olursa Bizans İmparatoru Mısır, Filistin ve Suriye'yi birleştiren aynı zamanda 1183 yılında Mardin'i alma teşebbüsünde bulunan Eyyûbîlerin Selçukluları durdurabileceğini düşünüyordu. Bu gelişmelere istinaden Selâhaddîn Eyyûbî'de Bizans'a mukaddes yerleri geri

⁸ Müverrih Vardan, **Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)**, (Türkçeye Çeviren. Hrant D. Andreasyan), s. 214-215; Demirkent, **a.g.e.**, s. 527.

⁹ Paul M. Copp, **Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri**, (Çev. Ekin Duru), Say Yayınları, İstanbul 2018, s. 245

¹⁰ Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 37.

¹¹ İbnü'l-Esîr, **İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi, XII**, (Çev. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, s. 51; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 245-246.

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

verecekti.¹² Bu gelişmelerin yanı sıra Bizans İmparatoru, Alman İmparatorunun Avrupa'dan hareket ettiğini öğrenince Selâhaddin Eyyûbî'ye elçi göndererek durumu haber etmiş ve bu Haçlı birliğinin kendi topraklarından geçmesine izin vermeyeceğini söylemiştir.¹³ Bizans İmparatoru Angelos'un böyle bir kanaate sahip olması Alman Haçlı birliğinin 1189 yılının mayıs ayında Macaristan'ı geçerek Bizans topraklarına girmiş olması ve Balkanlar'da birçok olaya sebebiyet vermiş olması etkilidir.¹⁴

Yukarıda çerçevesi çizilen gelişmelerin de ötesinde II. Kılıç Arslan ile Barbarossa arasında eskilere varan bir dostluğun olduğunu görüyoruz. Bahsi geçen bu dostluk ilk olarak Alman İmparatorunun akrabası olan Saksonya dukası Henri'nin 1171'de Anadolu yolunu kullanarak Filistin'den Almanya'ya gitmesiyle başlar. Nitekim Alman dukası 400 kişilik süvari birliğiyle Anadolu'ya gelmiş, II. Kılıç Arslan özel bir karşılama ile kendisini karşılayarak Aksaray'da ağırlamıştır. Saksonya dukası Henri burada kaldığı süre zarfında pek çok mesele tartışılmış ve bu konular içerisinde dinî meselelerin de tartışıldığı görülmektedir. Saksonya dukası Henri burada kaldığı sürece gayet iyi ağırlanmış ve II. Kılıç Arslan kendisini çeşitli hediyeler ile uğurlamıştır.¹⁵

Claude Cahen, Barbarossa İtalya'da güttüğü siyaset nedeniyle Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'a karşı olduğunu ve 1178 yılından itibaren II. Kılıç Arslan ile ilişki içerisinde olduğunu ifade eder. Hatta ikisinin birbirleri ile mektuplaştığını belirtir.¹⁶ Bunun yanı sıra Alman İmparatoru ile II. Kılıç Arslan arasındaki dostluk daha da öteye taşınmak istenerek Sultan'ın Alman İmparatorunun kızı ile evlenmek istediğini ve bu evliliğe iki tarafın onay vermesine karşın İmparatorun kızının ani ölümü sebebiyle beklenen evlilik gerçekleşmediğini görüyoruz. Bizans İmparatoru Komnenos bilhassa 1176 yılında II. Kılıç Arslan'a karşı almış olduğu mağlubiyetin tesiriyle de Alman İmparatoru onun bu eylemini onaylamadığını belirten bir mektup göndermiştir. Alman İmparatoru, Edirne'ye geldiği vakit Bizans İmparatoru bu güçlü ordu karşısında pek bir şey yapamadı.¹⁷ Alman İmparatoru Barbarossa Balkanlara geldiğinde İstanbul'dan geçmenin kolay olmadığını anladı. Bu nedenle Bizans topraklarından değil de Yunan topraklarından geçti. Bu sebeple Yunanlar ile savaştı. Gerçekleşen bu savaşta Yunanlar mağlup edildiler. Barbarossa, Yunanları savaşta yenmesinin ardından denizi kullanarak Çanakkale'ye doğru hareket etti. Böylelikle Alman İmparatoru Anadolu topraklarına ayak basmış oldu. Başka bir ifade ile II. Kılıç Arslan ya da bu sıralar Konya tahtında bulunan Melikşâh'ın topraklarına girmiş oldu.¹⁸

II. Kılıç Arslan ve Melikşâh, Alman İmparatoru Edirne'de olduğu zaman elçiler yollamış ve kendisi ile anlaşma niteliğinde bazı görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Daha önce 1178 yılında II. Kılıç Arslan ile Barbarossa arasında gerçekleşen olumlu ilişkilere istinaden Alman İmparatoru Anadolu'dan herhangi bir sorun ile karşılaşmamak için Selçuklu tahtı Konya'ya bir Alman asilzadesi Gottfried von Wiesenbach'ı gönderdi. Sultan cevabını hediyeler ile beraber Alman İmparatoruna göndermiş fakat Bizans İmparatorluğu bu heyeti haftalarca İstanbul'da alıkoymuştur. Hatta beraberindeki hediyeler de yağmalandı. Sonrasında Bizans İmparatoru

¹² Gordlevskiy, **a,g,e.**, s. 37.

¹³ İbnü'l-Esîr, **a,g,e.**, s. 51.

¹⁴ Demirkent, **a,g,e.**, s. 536.

¹⁵ Turan, **a,g,e.**, s. 246.

¹⁶ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (Çev. Erol Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 56.

¹⁷ İbnü'l-Esîr, **a,g,e.**, s. 51.

¹⁸ Ebü'l-Ferec, **a,g,e.**, s. 454.

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

Angelos ile Barbarossa arasında gerçekleşen anlaşmaya istinaden serbest bırakıldı. Bahsi geçen heyet İmparatorun huzuruna ancak 14 Şubat 1190'da Edirne'de çıkabilmiştir. Burada bulunan elçi Anadolu'da sorunsuz geçiş için teminat vermiştir. Hatta daha sonra Melikşâh'ın başka bir elçi gönderdiği görülmektedir. Sonrasında Melikşâh'ın bir elçi göndermek istemesinde ki amacın Alman İmparatorunun kendisine düşmanca bir eylem içerisinde olmasından çekinmesiydi.¹⁹

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Taht Mücadelesi: II. Kılıç Arslan ve Oğlu Kutbeddin Melikşâh

Genel itibarıyla III. Haçlı Seferi'nin gerçekleşme sebepleri ve yaşananlar yukarıda zikredildiği gibidir. Yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Anadolu'daki vaziyet ise çok daha farklı bir yapıdadır. Türkiye Selçuklu Sultan'ı II. Kılıç Arslan ömrünün sonlarına doğru otorite zafiyeti göstermiştir. Nitekim II. Kılıç Arslan saltanatının sonlarına doğru ülkeyi on bir oğlu²⁰ arasında taksim etti.²¹ II. Kılıç Arslan'ın böyle bir eylemde bulunması şehzadelerin babaları daha hayattayken taht kavgasına tutuştukları görülüyor. Yaşanan bu taht kavgaları II. Kılıç Arslan'ı çok ciddi etkilemiş ve adeta çocukları arasında bir esir konumuna düşürmüştür.²² Zira çocukları babalarını kendi saltanatlarını sağlamlaştırmak amacıyla kullandıklarını görüyoruz. Melikşâh, II. Kılıç Arslan'ın en büyük oğluydu. Babasının kendisini tahtın varisi olarak tanıyıp tanımadığını bilemiyoruz. Fakat Melikşâh, 1189 yılının ilk yarısında Konya'yı ele geçirerek tahta geçmeyi arzuladığından II. Kılıç Arslan'a karşı savaşacak ve Sultan'a velihtliğini kabul ettirecektir.²³

Yukarıda verilen açıklamayı destekleyici olarak Süryanî Mihail'in aktardığı bilgi son derece kıymetlidir. II. Kılıç Arslan'ın arkadaşı ve aynı zamanda o dönemin önemli bir kaynağı olan Süryanî Mihail şunları aktarır:

“1188 yılında Kapadokya Memleketlerinde kargaşalık oldu. Kılıç Arslan'ın veziri İhtiyâreddin Hasan ile Sivas'ta hüküm süren Sultan'ın oğlu (Melikşâh) arasında ihtilaf çıktı. Vezir, Sultan'ı oğlu aleyhinde kışkırtmakla iki tarafa bağlı kuvvetler arasında Kayseri civarında çarpışma oldu. Fakat Sultan'ın ihtiyarlığına saygı gösteren oğlunun askerleri savaştan vazgeçince o (Melikşâh) da Sivas'a çekildi. Sultan hiddetinden oğlunun ordusuna katılan dört bin Türkmen'in yok edilmesini emretti. Fakat bu esnada Kılıç Arslan'ın damadı bulunan Behramşâh (Mengüçükoğlu) Melikşâh hesabına Sultan nezdinde tavassutta bulundu; aralarını düzeltti ve vezir İhtiyâreddin Hasan'ın da azlini temin etti”.

¹⁹ Cahen, **a.g.e.**, s. 56-57.

²⁰ Kutbeddin Melikşâh, Sivas ve Aksaray'a, Rükneddin Süleymanşâh, Tokat ve havalisine, Nüreddin Sultanşâh, Kayseri bölgesine, Muğiseddin Tuğrulşâh Elbistan'a, Mu'izzeddin Kayserşâh, Malatya'ya, Muhyiddin Mesudşâh, Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir'e, Gıyâseddin Keyhüsrev Ulu-Borlu (Borgulu) ve Kütahya havalisine, Nasreddin Berkyarukşâh, Niksar ve Koyunhisar'a, Nizâmeddin Argunşâh, Amasya'ya, Arslanşâh, Niğde'ye, Sencerşâh, Ereğli ve cenup uçlarına ucât olarak tayin edildi (İbn Bibî, **el-Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name I)**, (Çev. Mürsel Öztürk), T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 41.)

²¹ İbn Bibî, **a.g.e.**, s. 41; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 23.

²² İbnü'l-Verdî, **Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular**, (Çev. Mustafa Alican), Kronik Yayınları, İstanbul 2017, s. 105.

²³ Cahen, **a.g.e.**, s. 56; Abdulhaluk Çay, **II. Kılıç Arslan**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 106.

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

Süryanî Mihail İhtiyâreddîn'in iki yüz kişilik birliği ile geri dönerken 14 Eylül 1189'da Türkmenler tarafından öldürüldüğünü aktarmaktadır.²⁴ Ebü'l-Ferec bahsi geçen bu vezirin II. Kılıç Arslan ile çocukları arasını sürekli olarak bozduğunu ifade eder.²⁵

Yukarıda anlatılan hadise II. Kılıç Arslan'ın oğulları ile arasındaki mücadeleden sadece bir tanesini oluşturur. Nitekim II. Kılıç Arslan yaşının ileri olması ve çocuklarına güç yetirememesi nedeniyle ömrünün sonlarına doğru birtakım sorunlar ile karşılaştığını görüyoruz. Esasen konumuz III. Haçlı Seferi ile ilintili olduğu için Konya'da cereyan eden taht kavgalarına değiniyoruz. Bu nedenle bu zaman diliminde Konya'da babasına karşı mücadele eden kişi olarak Melikşâh'ı görüyoruz. Genel olarak vaziyet bu şekildeyken Melikşâh, 1190 yılında Konya da babası II. Kılıç Arslan'ı adeta bir esir olarak yanında bulunduruyordu. Dolayısıyla Anadolu'da tam da III. Haçlı Seferi'nin gerçekleşeceği sırada tahtta Melikşâh bulunuyordu.²⁶

Alman İmparatoru, Haçlı birliği ile birlikte Edirne'de kışı geçirdikten sonra Mart 1190 yılında Çanakkale Boğazı'nda yer alan Gelibolu Yarımadasını kullanarak Anadolu yakasına geçti. Anadolu'ya geçen Haçlı birliği güney istikametinde ilerleyerek Alaşehir üzerinden Denizli'ye ulaştı (27 Nisan).²⁷ Alman Haçlı birliği Selçuklu topraklarına ayak basar basmaz Anadolu'nun uç kısmında yaşayan Türkmenler onlara karşı akınlar düzenlemişlerdir.²⁸ Bu konu ile ilgili olarak Müverrih Vardan; II. Kılıç Arslan'ın çocuklarının kendisini dinlemediğini ve müstakil hareket eden Türkmenler ile birlikte Haçlı birliğine saldırdıklarını ifade eder.²⁹ Müverrih Vardan'ın bu ifadesi ile II. Kılıç Arslan'ın Alman İmparatoru ile savaşmak istemediğini ve III. Haçlı Seferi'nin, Selçuklu topraklarında geçerken herhangi bir soruna neden olmasını istemediğini görüyoruz. Ancak bu dönemde II. Kılıç Arslan ile çocukları arasında, (bilhassa Kutbeddîn Melikşâh) taht kavgalarının olduğunu görmekteyiz. Nitekim II. Kılıç Arslan'ın büyük oğlu Melikşâh, Anadolu'nun uç kısımlarında yaşayan Türkmenler ile beraber fırsatını buldukları anda yakaladıkları Almanları öldürüp onların mallarını ganimet olarak ele geçiriyorlardı. Mevsimin kış olması Haçlıların rahat hareket etmesini, ilerlemesini engelliyordu.³⁰

Esasen II. Kılıç Arslan'ın Haçlıların kendi toprağında barışçı bir şekilde geçmesini istemesinin önünde pek bir engel yokmuş gibi görünse de onun bu görüşünü pek çok Türk'ün paylaştığı söylenemezdi.³¹ Bu gelişmelerden bağımsız olarak II. Kılıç Arslan, Selâhaddîn Eyyübî'nin parlayan yıldızını da hesaba kattığı aşikârdır. Bu nedenle II. Kılıç Arslan, Selâhaddîn Eyyübî'nin güçlü bir profilde olmasını istemezdi. Ancak denge siyaseti gütmeyi de ihmal etmiyordu. Nitekim 1187 yılında Selâhaddîn Eyyübî Kudüs'ü ele geçirir geçirmez veziri Hasan b. Gavras'ı kendisine yollamış kendisini elde ettiği zafer dolayısıyla kutladığını ve oğlu Melikşâh'ı Selâhaddîn Eyyübî'nin kızıyla nişanlamıştır.³² Bütün bu gelişmelerin yanı sıra

²⁴ Süryanî Patrik Mihail, **Vakainame, II. kısım: 1042-1195**, (Çev. Hrant D. Andreasyan), Yayınlanmamış tercüme, İstanbul 1944, s. 281-282.

²⁵ Ebü'l-Ferec, **a.g.e.**, s. 450.

²⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 245; Ali Sevim, "Keyhüsrev I", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 25, TDV Yayını, Ankara 2022, s. 348.

²⁷ Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", s. 581.

²⁸ Klaus Kreiser Christoph H. Neumann, **Küçük Asya Tarihi**, (Çev. Yunus Emre Gürbüz), İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 40.

²⁹ Vardan, **a.g.e.**, s. 215.

³⁰ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 51.

³¹ Ralph-Johannes Lilie, "XII. Yüzyılda Bizans ve Türk Devletleri", (Çev. Yusuf Ayönü), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C 20, S I, İzmir 2005, s. 199-200.

³² Cahen, **a.g.e.**, s. 57.

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

Selçuklu elçileri Barbarossa'ya giderek Anadolu'nun batısında Haçlılara karşı savaşıyan Türklerin müstakil hareket ettikleri, Selçuklu Sultan'ını dinlemediklerini ve yaşanan bu olayları izah etmeye çalışmışlardır. Türkmenlerin kendilerine saldırıda bulunmalarının mantıklı izahatını yapmışlardır. Bahsi geçen bu gurupların II. Kılıç Arslan'ı da dinlemedikleri ve başlarına buyruk hareket ettikleri ifade edilmiştir. Ancak görünüşte bu ifadeler samimi görünse de daha sonra Melikşâh'ın bizzat kendisi Alman Haçlı birliğini durdurmak amacıyla savaşması yukarıda belirtilen görüşlerin samimi olmadığı duygusunu uyandırıyor. Hali hazırda Konya'da saltanat iddiasının en önemli kişisi olma konumunda Melikşâh'ın, Alman Haçlı birliğini mağlup etmenin tahta geçme eşiğinde kendisine hatırı sayılır bir prestij katacaktır. Bu sebeple Barbarossa'nın Anadolu'da kolaylıkla geçmesine izin verilmeyeceği öngörülebilir bir durumdur.³³

Alman Haçlı birliği Anadolu'dan geçtiği sırada bilhassa Ulu-Borlu dağ ve geçitlerinde geçtikleri vakit Türkler kendilerine çok ciddi zararlar verdikleri görülmektedir. Bu gelişmelerden dolayı Alman ordusu, Bizans İmparatorluğunun 1176 yılında mağlup olduğu Kumdanlı Geçidi'ni kullanmak istememiştir.³⁴ Nitekim geçmişte Bizans İmparatoru Manuel Komnenos bahsi geçen bu geçitten ordusunu geçirmeye çalışmış ve ağır bir mağlubiyet almıştır. Bizans İmparatoru aldığı bu mağlubiyeti hayatının sonuna kadar unutamayacaktır.³⁵ Alman Haçlı ordusu bir tuzağa düşmekten çekindiği için Akşehir Ovası'na inmiştir. Yaşanan bu gelişmelere rağmen Türkmenlerin baskıları sürekli olarak devam etti. Bu sebeple Alman ordusu çok sayıda kayıp vermiştir. Alman İmparatoru Barbarossa, Miryokefalon geçidinde herhangi bir tuzağa düşmemek için doğrudan Akşehir Ovası'na indi. İmparator burada Türkmen gurupların saldırılarına maruz kalmış fakat çok ciddi çarpışmalar meydana gelmemiştir. Alman Haçlı birliği ilk defa Selçuklu ordusu ile Akşehir'de karşılaştı. Selçuklu ordusunun başında Melikşâh'ın olduğunu görüyoruz. Melikşâh liderliğinde Selçuklu ordusu Akşehir Ovası'nda konuşlanmış olan Haçlı ordusuna saldırıyor ve onlara çok ciddi zayıatlar verdiriyorlardı. Haçlı ordusundan çok yorgun olan ve artık dayanacak gücü kalmayan askerlerin Türklere sığınarak dinlerini bile değiştirdikleri oluyordu. Öyle ki açlıktan ölen atların etini yiyorlardı. Melikşâh liderliğindeki ordu ve Alman Haçlı birliği arasındaki çatışmalar iki tarafa da ciddi kayıplar verdirmişti. Melikşâh liderliğindeki Selçuklu birlikleri 1190 Mayıs ayında Haçlı birliği karşısında Konya'ya doğru geri çekilmeye ve savunmayı Konya önünde yapmaya karar verdi. Barbarossa ise geriye çekilen Selçuklu kuvvetlerini takip ederek Konya'ya yaklaştı.³⁶ Alman Haçlı ordusu Konya'ya yakın Meram bağlarında konuştuğu anlaşılıyor.³⁷ Her ne kadar İbnü'l-Esîr Alman İmparatorunun Konya Sultan'ına hediyeler göndererek "Biz senin ülkeni işgal etmek maksadıyla gelmedik, gayemiz Kudüs'e gitmektir" dediğini ve onun bu davranışını olumlu bulduğunu, herhangi bir savaş olmadığını Alman Haçlı birliğinin erzak sorununun giderilip yoluna devam ettiği³⁸ belirtilse de olayın böyle olmadığı görülüyor. Nitekim hediyeler göndererek anlaşma talep edecek olan kişi II. Kılıç Arslan oldu.³⁹ Sonunda Konya muharebesi

³³ Ebü'l-Ferec, **a,g,e.**, s. 450; İbnü'l-Esîr, **a,g,e.**, s. 52.

³⁴ Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", **Tarih Dergisi**, C 47, 2009, s. 102.

³⁵ Willermus Tyrensis, **Haçlılar Karşısında Türkler (Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143/1184))**, (Çev. Ergin Ayan), Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 241.

³⁶ **Anonim Selçuknâme (Tarih-i Âl-i Selçuk)**, (Çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 38; Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", s. 103.

³⁷ İbnü'l-Esîr, **a,g,e.**, s. 51-52; Turan, **a,g,e.**, s. 245.

³⁸ İbnü'l-Esîr, **a,g,e.**, s. 52; Yusuf Budak, **II. Kılıç Arslan ve Dönemi (1155-1192)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2024, s. 148-149.

³⁹ Ebü'l-Ferec, **a,g,e.**, s. 454.

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

başlamıştı. Konya önünde konuşlanan Türkler engeller ve hendekler oluşturarak Alman Haçlı ordusunu durdurmak amacıyla çok sayıda ok fırlattılar. Esasen Alman Haçlı ordusu Konya gibi büyük bir şehre hücum etmenin kendileri açısından uygun olup olmadığını müzakere ettikten sonra şehre girmeye karar verdiler. Çünkü ordu da çok ciddi erzak sıkıntısı baş göstermişti. Nihayetinde Melikşâh'ın hâkimiyetindeki Selçuklu ordusu ve Alman İmparatoru Barbarossa'nın ordusu arasında çok şiddetli savaş oldu ve iki tarafta çok sayıda kayıplar verdi. Bu savaşta aslen Malatyalı olan Yunanlıların büyüğü konumunda olan aynı zaman da vergi tahsildarı görevinde bulunan Papa Michail öldürüldü. En sonunda savaşı Alman Haçlı birlikleri kazandı. Bu arada Alâeddin tepesinde bulunan II. Kılıç Arslan ve Melikşâh, Barbarossa'ya elçiler göndererek anlaşma teklifinde bulundular.⁴⁰ Öte yandan İbnü'l-Esîr, Alman İmparatorunun Konya'yı kuşattığını belirterek şehrin ele geçirildiğine dair herhangi bir paylaşımında bulunmuyor.⁴¹ Ancak Avrupalı tarihçilere göre şehir ele geçirilmiş ve altı gün orada kaldıktan sonra Karaman istikametinde yola koyuldukları ifade edilir.⁴²

Sultan'ın bu anlaşma teklifini kabul eden Alman İmparatoru, Sultan'a dostluğa neden riayet etmediğini esasen kendisinin amacının Kudüs'e gitmek olduğunu ve sebepsiz yere çok kan döküldüğünü söyledi. Sultan da İmparatora iktidarın kendisinde olmadığı oğlu Melikşâh'ın kendisini baskıladığını ifade ederek olayın suçunu oğluna atmıştır. Alman İmparatoru Selçuklu topraklarında rahatça geçebilmek amacıyla rehin olarak yanına yirmi beş Selçuklu Bey'ini aldı. Haçlı ordusu Konya'da beş gün kaldıktan sonra Karaman istikametine doğru harekete geçti. Neticede II. Kılıç Arslan'ın oğlu olan Melikşâh'ın tahakkümünde ve adeta ülkede taht kavgaları olduğu bir esnada gerçekleşen III. Haçlı Seferi neticesinde çok ciddi kayıplar verilerek aynı zamanda Haçlı birliğine de bir o kadar kayıplar verdirerek Selçuklu topraklarından ayrılmış oldu. Alman İmparatoru Barbarossa Silifke Çayı'na geldikten sonra nehre girmiş fakat bu nehirde boğularak ölmüştür. Böylelikle III. Haçlı Seferi Türkiye Selçuklu Sultan'ı ile oğlu Melikşâh arasında var olan iktidar mücadelesinin gölgesinde amacına ulaşamamış bir sefer olarak tarihi kayıtlarda ki yerini almıştır.⁴³

SONUÇ

1187 yılında Selâhaddîn Eyyûbî'nin, Hittîn savaşı ile Kudüs'ü ele geçirmiş olması Avrupa'da büyük bir ses getirmişti. Yaşanan bu gelişmeler Müslüman ülkelerde büyük bir sevinçle karşılanırken Avrupa'da büyük bir üzüntüye sebebiyet vermişti. Yaşanan bu gelişmeler karşısında dinî saikler ile Kudüs'e yönelik bir Hıristiyan birliği oluşturularak bu savaşın rövanşının alınması düşünülüyordu. Nitekim Hittîn savaşı Avrupalılar da büyük bir üzüntüye sebebiyet vermiş bu nedenle papa III. Urbanus üzüntüden hayatını kaybetmiştir. Buna benzer olayları değerlendirecek olursak Avrupa'da bir Haçlı birliği oluşturmak bu minvalde pek de zor olmayacaktır. Bütün bu ifadelerin yanında Alman İmparatoru Barbarossa ilk ciddi eylemde bulunacak ve beraberindeki Haçlı birliği ile Balkanlar'a, Anadolu'ya ve oradan da Kudüs'e doğru hareket etmek için gerekli hazırlıkları yapacaktır. Alman İmparatoru gerekli diplomatik ilişkileri pek çok devlet lideri ile gerçekleştirdikten sonra beraberindeki ordu ile beraber Balkanlar'a gelmiştir. Bizans İmparatorluğu ile arasında birtakım sorunlardan dolayı

⁴⁰ Süryanî Mihail, **a.g.e.**, s. 285; Ebü'l-Ferec, **a.g.e.**, s. 454.

⁴¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 52.

⁴² Halil Edhem (Eldem), **Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihi'nden Bir Bölüm-**, (Yayına Haz. Kemal Göde), Kayseri Büyük Şehir Kültür Yayınları, Kayseri 2011, s. 30

⁴³ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 52; Ebü'l-Ferec, **a.g.e.**, s. 454; Işın Demirkent, "Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı'daki Akisleri", **Bellekten**, C 52, Ankara 1988, s. 1554.

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

İstanbul'dan değil de Çanakkale boğazını kullanmak suretiyle Anadolu'ya geçecektir. Bu sıralar Anadolu'da her ne kadar II. Kılıç Arslan Türkiye Selçuklu tahtında bulunuyor olsa da Sultan, hâkimiyeti oğlu Kutbeddîn Melikşâh'a kaptırmıştır. Nitekim Sultan yaşlı ve öncesinde de çocukları arasında ülkeyi taksim etmiş ve bu durum ülkenin istikbalini tehlikeye sokmakla beraber Sultan'ı da adeta çocuklarının yanında bir esir konumuna düşürmüştür. Alman İmparatoru Barbarossa Anadolu'ya geçtikten sonra müstakil Selçuklu Türkleri uçlarda imparatorluk ordusuna saldırarak ve bu anlamda onları taciz edecektir. Daha sonra Konya'ya doğru hareket eden Alman İmparatoru, Kutbeddîn Melikşâh'ın hâkimiyeti altında bulunan Türkiye Selçuklu ordusunu mağlup edecek ve II. Kılıç Arslan, Alman İmparatoru ile görüşerek anlaşmanın yolunu arayacaktır. Sultan, Alman İmparatoru ile savaşmak istemediğini hâkimiyetin oğlunda olduğunu bu sebeple savaşma sebebini oğlu göstermiştir. Alman İmparatoru ise amacının kendileriyle savaşmak olmadığını Kudüs'e gitme niyetini ifade etmiştir. İki lider arasında gerekli anlaşmalar tesis edildikten sonra Alman İmparatoru Barbarossa güneye doğru hareket edecek ve yüzmek için Silifke Gölüne girecektir. Ancak Silifke Gölüne giren Barbarossa boğulup hayatını kaybedecektir. Böylece Kudüs'ü Müslümanların elinden alma mefkûresi ile oluşmuş Haçlı seferi akamete uğramış ve Müslüman dünyası rahat bir nefes almıştır. Alman Haçlı birliğinin Kudüs'e doğru harekete geçtiğini öğrenen Selâhaddîn Eyyûbî gerekli hazırlıkları yaparak Anadolu sınırlarına yakın ordusunu konuşlandırmıştı. Bazı kaynaklardan edindiğimiz bilgilere istinaden Selâhaddîn Eyyûbî'nin, II. Kılıç Arslan'ı III. Haçlı seferinde Alman İmparatoruyla birlikte hareket ettiğine yönelik bir kanıya sahip olduğunu görüyoruz. Alman İmparatorunun Silifke Gölünde boğularak ölmesi neticesinde Selâhaddîn Eyyûbî komutasındaki Müslüman ordusu derin bir nefes almış ve bunu Allâh'ın bir mucizesi olarak görmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- Aksarayî, Kerîmüddîn Mahmud, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- ALTAN, Ebru, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", **Tarih Dergisi**, C. 47, 2009, s. 75-104.
- ALTAN, Ebru, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", **Belleten**, C. 65, S. 243, Ankara 2001, s. 571-582.
- Anonim Selçuknâme (Tarih-i Âl-i Selçuk)**, (Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner Çev.), Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- Başkumandan Simbat Vekayinamesi**, (Hrant D. Andreasyan Çev.), Yayınlanmamış tercüme, 1946.
- BATCHELOR, Stephen, **Orta Çağ Tarihi**, (Murat Çınar Büyükakça Çev.), Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2018.
- BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar**, Ege Üniversitesi Basımevi. İzmir 1990.
- BUDAK, Yusuf, **II. Kılıç Arslan ve Dönemi (1155-1192)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2024.
- CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (Erol Üyepazarcı Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- COPP, Paul M., **Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri**, (Ekin Duru Çev.), Say Yayınları, İstanbul 2018.
- ÇAY, Abdulhalûk, **II. Kılıç Arslan**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

III. HAÇLI SEFERİ'NİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TAHT MÜCADELESİ: II. KILIÇ ARSLAN ve OĞLU KUTBEDDİN MELİKŞÂH

- DEMİRKENT, Işın, “Haçlılar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul 1996, s. 525-545.
- DEMİRKENT, Işın, “Hittîn Zaferi ve Kudüs’ün Müslümanlarca Fethinin Batı’daki Akisleri”, **Belleten**, C 52, S 205, Ankara 1988, s. 1547-1566.
- Ebü'l-Ferec Gregory (Bar Hebraeus), **Abu'l-Farac Tarihi, II**, (Ömer Rıza Doğrul Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- ERSAN, Mehmet, **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- GORDLEVSKIY, Vladimir Aleksandroviç, **Küçük Asya’da Selçuklular**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- Halil Edhem (Eldem), **Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihi’nden Bir Bölüm-**, (yayına haz. Kemal Göde), Kayseri Büyük Şehir Kültür Yayınları, Kayseri 2011.
- Hasan b. Abdülmü’min el-Höyî, **Selçuklu İnşâ Sanatı**, Haz. Cevdet Yakupoğlu, Namiq Musalı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- İbn Bîbî, **el-Evamirü'l-Ala’iye Fi'l-Umuri'l-Ala’iye (Selçuk Name I)**, (Mürsel Öztürk Çev.), T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- İbnü'l-Esîr, **İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi, XII**, (Abdülkerim Özeydın Çev.), Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- LILIE, Ralph-Johannes, “XII. Yüzyılda Bizans ve Türk Devletleri”, (Yusuf Ayönü Çev.), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 20, S. I, İzmir 2005, s. 197-209.
- Müverrih Vardan, **Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)**, (Türkçeye Çeviren. Hrant D. Andreasyan) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tarih Semineri Dergisi, İstanbul 1937.
- NEUMANN, Klaus Kreiser Christoph H., **Küçük Asya Tarihi**, (Yunus Emre Gürbüz Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- RUNCIMAN, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi, II-III**, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- SEVİM, Ali, “Keyhüsrev I”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Ankara 2022, s. 347-349.
- Simbat Vekayinâmesi (951-1134)**, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, (Türk Tarih Kurumu’nda Basılmamış nüsha).
- SÜMER, Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları**, Ana Yayınları, Ankara 1980
- Süryanî Patrik Mihail, **Vakainame, II. kısım: 1042-1195**, (Çev. Hrant D. Andreasyan), Yayınlanmamış tercüme, İstanbul 1944.
- Şihabeddîn b. Fazlullah el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, (Çev. ve Notlar: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2014.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- Willermus Tyrensis, **Haçlılar Karşısında Türkler, (Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği III (1143/1184-))**, (Tercüme ve Notlar: Ergin Ayan), Kronik Yayınları, İstanbul 2019.